

**Keywords:** natural monopoly, financial and economic activity, profits, charges, incomes, losses, registration models of profits and charges.

---

**УДК 334.73.01 (075)    Доц. А.Г. Драбовський, канд. екон. наук – Львівська КА**

## **КВАЗІМІКРОЕКОНОМІЧНІ КООПЕРАТИВНІ СИСТЕМИ ТА ПРОБЛЕМИ КОНЦЕНТРАЦІЇ І ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ КООПЕРАТИВНИХ СИСТЕМ**

Виділено найбільш типові функціонально-рівневі інтерпретації кооперативних систем. Охарактеризовано основні тенденції та особливості розвитку квазімікроекономічної теорії кооперативних систем. Здійснено класифікацію кооперативних систем за рівнем концентрації. Проаналізовано централізаційні тенденції та визначено їхній вплив на результативність функціонування кооперативних систем.

**Ключові слова:** кооперативні системи, широка інтерпретація кооперативних систем, квазімікроекономічна теорія кооперативних систем, концентрація, адміністративна та економічна централізація кооперативних систем.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, який характеризується глибокими трансформаційними процесами, значного поширення набули дослідження кооперативних систем. Однак, теоретико-методологічні аспекти розвитку політичної економії кооперативних систем висвітлено у працях небагатьох українських учених. Над цією проблемою здебільшого працюють науковці Львівської комерційної академії. Вагомий внесок у розвиток політичної економії кооперативних систем здійснили такі вітчизняні економісти, як В. Апопій, С. Бабенко, Г. Башнянин, І. Копич, Є. Рехлецький, Ю. Турянський, І. Чупик та інші. Однак, попри загальну увагу до цієї проблеми, у сучасній вітчизняній економічній літературі немає досліджень квазімікроекономічного порядку кооперативних систем. У цьому плані наше дослідження є першою у вітчизняній літературі спробою докладного теоретичного аналізу розвитку централізаційних тенденцій і їхнього впливу на економічну результативність функціонування кооперативних систем.

**Методика досліджень.** У дослідженні виділено найбільш типові функціонально-рівневі інтерпретації кооперативних систем. Охарактеризовано основні тенденції та особливості розвитку квазімікроекономічної теорії кооперативних систем.

**Результати дослідження.** Здійснений аналіз дає змогу виокремити чотири типові функціонально-рівневі інтерпретації кооперативних систем, а саме: вузьку, широку, гіпершироку та метагіпершироку. Згідно зі широкою інтерпретацією, кооперативні системи розглядають як форму господарської (та іншої) діяльності людей-власників у межах об'єднання кооперативних підприємств. Таку економічну теорію кооперативних систем, яка виводить предмет свого дослідження за межі окремого кооперативного підприємства і в центр наукового аналізу ставить дослідження відповідного об'єднання кооперативних підприємств, ми називаємо квазімікроекономічною теорією. У квазімікроекономічному аналізі кооперативних систем, як було зазначено вище, основним об'єктом наукових досліджень є об'єднання кооперативних підприємств, а це означає, що в центрі такого дослідження є проблема ефектив-

ного використання економічних ресурсів, але вже з позицій такого об'єктивного і цілком закономірного процесу, як централізація.

У мікроекономічному аналізі кооперативних систем проблему ефективного використання ресурсів досліджуються, зазвичай, з позицій такого економічного процесу, як концентрація. Її зростання означає одночасне звуження поля чистої конкуренції та відповідно впливає на економічну ефективність функціонування мікроекономічних кооперативних систем. Із таких позицій усі економічні системи можна поділити на кілька типів, а саме: слабоконцентровані (або гіпоконцентровані); власне концентровані; гіперконцентровані (чи навіть метагіперконцентровані).

У кооперативних системах першого типу рівень концентрації праці та капіталу (а отже, обсягів економічної діяльності) досить незначний. Гіпоконцентровані економічні системи є здебільшого гіперконкурентними, і їхні дослідження через призму зміни їхньої концентрації дає змогу вивчити ресурсну еластичність цих систем чи, точніше, еластичність їхньої економічної ефективності.

Кооперативні системи другого типу (власне концентровані), які функціонують за умов обмеженої чи модифікованої конкуренції, і є конкурентними (в суто традиційному значенні слова "конкурентний" і в його суто практичному значенні, оскільки поняття чистої чи абсолютної конкуренції є, як ми вже зазначали, теоретичною абстракцією). В окремих випадках концентрований характер можуть мати підприємства і в кооперативному секторі вітчизняної перехідної економіки, але все-таки більш типовою для цього сектору економіки є гіпоконцентрація чи незначна концентрація, за якої неможливо досягти значного ефекту масштабу, а тому їхня економічна ефективність є дещо нижчою, ніж у некооперативних системах.

З іншого боку, кооперативні підприємства в більшості галузей кооперативного сектору економіки мають досить низьку масштабну еластичність діяльності, тобто значне зростання масштабів діяльності супроводжується досить незначним зростанням економічної ефективності їхнього функціонування. Саме тому немає абсолютної необхідності в підвищенні ступеня концентрованості кооперативних систем. Переважна більшість кооперативних систем досить добре себе "почувають" за низького рівня концентрованості, якщо ж він починає різко зростати, одразу може початися і зворотний процес зниження їхньої економічної ефективності. Інакше кажучи, більшість кооперативних систем мають дуже вузький "коридор" позитивного ефекту масштабу і дуже широкий "коридор" негативного ефекту масштабу. Для власне концентрованих систем "коридор" позитивного і негативного ефекту масштабу більш-менш однаковий.

Третім типом економічних систем, якщо їх оцінювати з позицій рівня концентрованості, є гіперконцентровані (чи навіть метагіперконцентровані) економічні системи, які формуються переважно в некооперативній частині національної мікроекономічної системи. Для цих систем позитивна масштабна еластичність є дуже високою, а негативна, навпаки – низькою; "коридор" позитивного ефекту масштабу широкий, а негативного – вузький.

Досліджуючи кооперативні системи з позицій їхньої централізації, ми повинні враховувати, що її рівень є різним у різні періоди функціонування і

розвитку кооперативних систем. В адміністративний період кооперативні системи були тотально централізованими, на сучасному етапі ринкового реформування вітчизняної економіки тотальна централізація була раптово замінена тотальною децентралізацією. У розвинених країнах з ринковою економікою кооперативні підприємства здебільшого є слабоцентралізованими, чи гіпоцентралізованими.

Здійснюючи аналіз кооперативних систем з позицій їхньої централізації, варто пам'ятати, що ця централізація за походженням і природою буває двох типів: суто адміністративна і суто економічна. Кооперативні системи соціалістичного періоду були адміністративно централізованими. Для розвинених країн із ринковою економікою характерна економічна централізація кооперативних систем, за якої об'єднання у концерни, консорціуми тощо здійснюється суто економічними методами, шляхом і на основі акціонерного капіталу і в процесі акціонування кооперативного капіталу.

У вітчизняній економічній системі на сучасному етапі розвитку адміністративна централізація кооперативних систем здійснюється лише за формою, а за сутністю вони вже значно децентралізовані. Зате почався активний процес економічної централізації, про що свідчить зростання кількості великих кооперативних об'єднань, формування змішаних кооперативно-некооперативних підприємств, кооперативних концернів, консорціумів тощо. Водночас, рівень економічної централізації кооперативних систем в Україні на сьогодні ще дуже незначний, що свідчить також про низький рівень їхньої адаптації до ринкових умов господарювання.

У західних відносно розвинених у ринковому відношенні країнах, як і в Україні, рівень централізації кооперативних систем є незначним, проте їхня централізація має майже виключно економічний характер. У розвинених країнах Заходу вже трапляються навіть випадки, коли на суто економічній основі зливаються не тільки окремі кооперативні підприємства, які формують при цьому кооперативні концерни чи кооперативні консорціуми, а й концерни (чи консорціуми). Такий рівень економічної централізації кооперативних систем можна кваліфікувати як мета- (чи гіпер) централізацію. Вона, хоч і є нестійкою в економічному плані, але має позитивний вплив на результативність функціонування тих чи інших кооперативних підприємств і значно посилює конкурентоспроможність кооперативного сектору економіки, поліпшує його адаптацію до нових ринкових умов.

Квазімікроекономічний аналіз кооперативних систем повинен здійснюватись у розрізі охарактеризованих вище економічних типів їхньої централізації і з позицій впливу процесів централізації на економічну ефективність функціонування тих чи інших кооперативних систем. Під час вирішення останньої проблеми на перший план виступає завдання визначення ступеня централізаційної еластичності кооперативних систем. Досить цікаво в суто економічному плані з'ясувати, як "виглядають" кооперативні системи за параметром централізаційної еластичності на фоні інших економічних систем некооперативного порядку. Це дасть змогу типізувати економічні системи і відповідно кваліфікувати їх як загалом, так за окремими галузевими типами.

Очевидно, що централізаційна еластичність кооперативних систем також буває двох типів – адміністративна та економічна.

Адміністративна централізаційна еластичність показує, як змінюється економічна ефективність функціонування кооперативних систем зі зміною на певну величину рівня адміністративної централізації. Вона може бути як позитивною (в тому випадку, коли адміністративна централізація супроводжується формуванням так званого позитивного ефекту централізації), так і негативною (коли виникає негативний ефект централізації). Є підстави стверджувати, що централізаційна еластичність адміністративного порядку тим більша, чим більш концентрованою є та чи інша система. Гіпоконцентровані системи слабо реагують на зростання рівня адміністративної централізації. Оскільки кооперативні системи є гіпоконцентрованими, то, очевидно, вони більш-менш негативно повинні реагувати на зміну обсягів адміністративної централізації: із її зростанням зростатимуть і середні загальні витрати і "коридор" негативного впливу буде довгим, а "коридор" позитивного впливу – коротким.

Другим типом централізаційної еластичності є економічна централізаційна еластичність. На відміну від адміністративної, вона має значно довший "коридор" дії позитивного ефекту централізації і вужчий "коридор" дії негативного ефекту. Економічна централізація кооперативних систем здійснюється також на акціонерній основі та для свого розвитку потребує відповідного рівня акціонування кооперативного капіталу, яке має певні перешкоди не лише економічного, а й ідеологічного порядку. Пояснюється це тим, що кооперативні системи навіть у ринково розвинених країнах розвиваються і функціонують за значного ідеологічного тиску як з боку держави (вона визначає межі розвитку кооперативних підприємств і провадить відповідну політику більшої чи меншої підтримки кооперативного сектору економіки), так і з боку МКА (який також провадить відповідну кооперативну політику, що в своїй основі зводиться до вимоги від тих чи інших кооперативних структур дотримуватися певних кооперативних цінностей і кооперативних принципів. Кооперативні організації, які не виконують вимог МКА, можуть бути виключені з його складу чи позбавлені певної фінансової або іншої підтримки з боку інституцій МКА). За такого подвійного ідеологічного тиску кооперативні системи будь-якого рівня мають обмежені можливості для розширення практики їхнього акціонування, оскільки вважається, що акціонування підриває природу кооперативних систем. Ми не погоджуємося з такою точкою зору, оскільки вважаємо, що пайова та акціонерна системи генетично споріднені: друга виступає як більш висока форма розвитку першої, а перша – як частковий варіант другої. Здійснюючи перехід від традиційного паювання до акціонування, ми переходимо на новий якісний рівень становлення і розвитку кооперативного капіталу, який при цьому значно розширяє свої фінансові ресурси. Адже фінансова компонента є надзвичайно важливою складовою кооперативного капіталу, а за умов перехідної економіки вона є дуже "згорнутою". Підприємства кооперативного сектору перехідної економіки внаслідок цього не мають можливості не лише для розширеного, а й для простого відтворення, оскільки гостро не вистачає фінансових ресурсів для нормального

обігу обігового капіталу: закупівлі робочої сили, матеріалів тощо, не кажучи вже про придбання елементів основного капіталу і провадження відповідної політики розширення масштабів кооперативної діяльності.

На наш погляд, лише на основі акціонування кооперативного капіталу ми зможемо перейти на певний рівень економічної централізації кооперативних систем і приступити до формування такої специфічної їхньої форми, як кооперативні концерни і кооперативні консорціуми, що дасть змогу значно розширити фінансову складову кооперативного капіталу і створить сприятливі умови для інвестиційної та інноваційної діяльності, сприятиме поліпшенню адаптаційних ресурсів кооперативних систем, перетворенню їх у стійкіші та "витриваліші" до мінливих ринкових умов.

**Висновки.** Отже, у процесі квазімікроекономічного аналізу кооперативних систем проблему централізації як одну з основних проблем такого аналізу, повинні досліджувати, по-перше, з позицій двоякого характеру розвитку процесів централізації, у ньому ми повинні відмежовувати економічний бік від суто адміністративного і в розрізі окремих типів централізації здійснювати науковий аналіз; по-друге, аналіз проблем централізації не повинен бути абстрактним, його потрібно здійснювати через призму впливу на ефективність функціонування кооперативних систем, тобто нас насамперед і головно повинна цікавити проблема конкретного визначення централізаційної еластичності кооперативних систем, яка також буває двоякою і в ній, з одного боку, можна виокремити централізаційну еластичність економічного порядку, а, з іншого – адміністративного порядку. Кінцевою метою такого аналізу повинно бути виявлення тих "точок", в яких і за якими централізація кооперативних систем починає супроводжуватися негативними централізаційними ефектами.

## Література

1. Башнянин Г.І. Акціонерний капітал в умовах становлення ринкової економіки і його основні функції / Г.І. Башнянин, С.О. Волос, В.В. Савіна // Тези доповідей на науковій конференції. – Львів : Вид-во ЛТЕІ, 1993. – С. 202-204.
2. Башнянин Г.І. Актуальне дослідження проблем власності та господарського механізму / Г.І. Башнянин // Економіка України. – 1993. – № 12. – С. 85-87.
3. Башнянин Г.І. Трансформація кооперативного бізнесу системи споживчої кооперації в перехідній економіці України / Г.І. Башнянин, Є.А. Рехлецький, Л.С. Томашик // Споживча кооперація України: історичні та соціально-економічні аспекти. – К. : Вид-во ЛТЕІ, 1995. – С. 121-125.
4. Башнянин Г.І. Тенденції розвитку соціально-економічної системи споживчої кооперації / Г.І. Башнянин, В.М. Коцупей, Є.А. Рехлецький // Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України. – Львів : Вид-во ЛКА, 1997. – С. 74-77.
5. Башнянин Г.І. Власність і її форми в ринковій економіці / Г.І. Башнянин, В.С. Медведєв // Державність. – 1997. – № 19. – 1998. – № 20. – С. 32-37.
6. Башнянин Г.І. Мікроекономічні ринкові системи: метрологічні проблеми аналізу ефективності функціонування / Г.І. Башнянин, І.М. Копич, І.О. Чупик. – Львів : Вид-во ЛКА, 2001. – 182 с.
7. Башнянин Г.І. Становлення інтегрованих корпоративних мікроекономічних систем в економіках перехідного типу / Г.І. Башнянин, О.І. Ковтун, П.Ю. Лазур, О.В. Хом'як, Т.П. Яхно. – Львів : Вид-во ЛКА, 2003. – 186 с.
8. Башнянин Г.І. Про періодичну матрицю економічних систем / Г.І. Башнянин. – Львів : Вид-во ЛКА, 2003. – 115 с.

9. Башнянин Г.І. Ефективність капіталізації і лібералізації економічних систем в умовах ринкової транзиції: методологічні проблеми метрологічного аналізу / Г.І. Башнянин, Ю.І. Турянський. – Львів : Вид-во ЛКА, 2008. – 480 с.

10. Рехлецький Є.А. Про соціальну організацію системи споживчої кооперації / Є.А. Рехлецький // Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України. – Львів : Вид-во ЛКА, 1997. – С. 81-82.

11. Рехлецький Є.А. Кооперативний капітал в умовах переходу до ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Є.А. Рехлецький. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2002. – 20 с.

12. Рехлецький Є.А. Кооперативний капітал в умовах переходу до ринку : дис. канд. екон. наук / Є.А. Рехлецький. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2002. – 184 с.

13. Чупик І.О. Види масштабної еластичності економічної ефективності в різних типах систем / І.О. Чупик, О.М. Швець, С.С. Гринкевич // Вісник Львівської комерційної академії. – Сер.: Економічна. – Львів : Вид-во ЛКА. – 2001. – Вип. 10. – С. 109-114.

### **Драбовский А.Г. Квазимикроэкономические кооперативные системы и проблемы концентрации и централизации кооперативных систем**

Выделены наиболее типичные функционально уровневые интерпретации кооперативных систем. Охарактеризованы основные тенденции и особенности развития квазимикроэкономической теории кооперативных систем. Осуществлена классификация кооперативных систем по уровню концентрации. Проведен анализ централизованных тенденций и определенно их влияние на результативность функционирования кооперативных систем.

**Ключевые слова:** кооперативные системы, широкая интерпретация кооперативных систем, квазимикроэкономическая теория кооперативных систем, концентрация, административная и экономическая централизация кооперативных систем.

### **Drabovskiy A.G. Kvazymicroeconomic co-operative systems and problems concentrations and centralizations of the co-operative systems**

The most typical functionally level interpretations of the co-operative systems are selected. Basic tendencies and features of development of kvazymicroeconomic theory of the co-operative systems are described. Classification of the co-operative systems is carried out after the level of concentration. The analysis of centralizations is conducted them tendencies and certainly their influencing and effectiveness of functioning of the co-operative systems.

**Keywords:** co-operative systems, wide interpretation of the co-operative systems, kvazymicroeconomic theory of the co-operative systems, concentration, administrative and economic centralization of the co-operative systems.

УДК 658.5.009.12

Доц. С.Т. Дуда, канд. екон. наук;  
магістр Х.М. Герега – Львівська КА

## **АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Висвітлено теоретичні засади щодо визначення категорії "виробничого потенціалу підприємства" та розглянуто чинники, які впливають на формування виробничого потенціалу підприємства. Досліджено, що аналіз дає змогу формувати загальну стратегію розвитку виробничого потенціалу підприємства з врахуванням особливостей адаптації до зовнішнього середовища. Отже, результати цільового аналізу потенціалу, а також окремих його елементів є основою для вибору стратегій та зміни структури виробництва.

Характерними ознаками функціонування промислових підприємств в умовах ринкової економіки є забезпечення самоокупності їхньої господарсь-